

НОВИ ТЕХНОЛОГИИ ЗА ОПАЗВАНЕ НА КНИЖОВНОТО БОГАТСТВО НА БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

доц. д-р Мария Аргирова-Герасимова и ас. Даниела Атанасова

E-mail: refer3@cl.bas.bg

Развитието на българското възрожденско общество през втората половина на XIX век налага създаването на обединителен център на народните стремежи към просвета и наука. След неколкогодишна подготовка и подкрепата на най-видните български просветители и революционери през м. септември 1869 година в град Браила, Румъния, се полагат основите на първата българска академична институция. Така — девет години преди българите да придобият национална независимост и преди да бъде възстановена българската държава — е създадено Българското книжовно дружество (БКД) и неговата книжовна сбирка. 142 години след тази знаменателна дата, тя се развива в мощна библиотечна мрежа и се утвърждава като съвременен библиотечно-информационен център с интеграционни връзки с библиотеки в страната и чужбина. Нейната водеща стратегия е неразривно свързана със стратегията на БАН, с националните интереси и световните тенденции за опазване на книжовно-историческото наследство и за информационно осигуряване на научните и приложните изследвания.

Единният библиотечен фонд днес наброява около 2 милиона тома, но неговото начало и развитие във времето е свързано с многобройни дарения. Академичната библиотека е един от примерите за мощта на дарителското движение в областта на библиотечното дело. Установява се традиция всички членове на БКД и на БАН да подаряват екземпляри от своите публикации. “Периодическо списание” редовно представя списъци на подарени книги от учени като Васил Златарски, Атанас Иширков, Гаврил Кацаров, Любомир Милетич, Никола Начов, Стоян Романски и др., на които се изказва “гореща благодарност”. Техният пример следват родолюбиви българи, които даряват не само отделни книги, но и своите книжни колекции. Първата подарена лична сбирка е на спомагателния член на БКД Стефан Тошкович през 1870 г. (1).

Дарения постъпват не само от отделни личности, но и от славянските комитети в Москва, Одеса, Санкт-Петербург, Киев, Варшава, Прага, от дарителски центрове в Германия, Италия, Франция, Англия. Васил Д. Стоянов — действителен член-основател на БКД, негов деловодител и пръв уредник на Библиотеката, в писмо от 7 май 1871 г. благодари на руския консул в Галац за голямо дарение от руска литература (2). Подобно писмо отправя и в Париж до Комитета за безплатно изпращане на френски книги за славяни и румъни, в което изказва своето почитание към известни среди във Франция, великодушно отзовавали се на молбите за безкористно предоставяне на литература (3). Тодор Пеев — дописен и редовен член на БКД, главен деловодител и уредник на Библиотеката, отново през 1873 г. благодари на Емил Пико — председател на споменатия по-горе парижки Комитет, на Луи Леже — френски славист и пръв френски българовед, на Ш. Шефер — директор на Специалното училище за източни езици в Париж, за получените големи пратки от книги на френски език (4), (5, с. 386). Дарения постъпват и от българи, въодушевени от възхода на българската държавност и култура. През 1884 г. Никола Стоянов Михайловски — дописен и почетен член на БКД изпраща безценен дар - преписана от него през 1834 г. стара ръкописна славянска граматика. Просветни дейци, учители и свещеници събират епиграфски паметници, документи, етнографски и фолклорни материали, книги и също ги предоставят на Библиотеката. Много показателна е цифрата на даренията през същата година — 1032 съчинения в 1819 тома (6, с. 25). Историческите изследвания на академичния библиотечен фонд сочат, че само до 1941 г. по пътя на даренията са постъпили над 10 000 тома литература от български и чужди автори (7). Днес Централната библиотека на БАН и 49-те специални библиотеки от нейната мрежа притежават над 160 самобитни и уникални колекции. Значението на личните сбирки се определя от съдържанието им

и от хронологическия обхват на изданията. Това са специално подбрани заглавия на научни съчинения, художествена литература, карти, нотни издания на български и чужди автори. Многобройните бележки, скици и рисунки на заглавните страници, в полетата на книгите, подчертаните редове са красноречив показател за съгласие или несъгласие с написаното, за спор с автора, за раждане на нови идеи, за творческо отношение към текста. Нерядко те са израз и на характера на притежателя. И не на последно място — някои от тези издания са единствени или много редки екземпляри в българските библиотеки. В рамките на този доклад е представена една малка част от тези уникални заглавия.

Сред първите лични библиотеки, подарени след преименуването на Българското книжовно дружество в Българска академия на науките през 1911 г., е тази на математика и картографа, почетния член на Академията Г. Я. Кирков. През 1917 г. той дарява своята колекция от богато илюстрирани преводи на класически художествени произведения (6, с. 42). Политическият деец и публицистът, сътрудникът на Г. С. Раковски във вестник “Дунавски лебед” и участникът в Първата българска легия, редовният член на БАН Иван Касабов предава през същата година своята библиотека, която съдържа заглавия от многотомната история на Франция от Ф. Гизо, съчинения на Ш. Монтескьо, трудове на Л. Фойербах (6, с. 43). През 1919 г. действителният член на БАН, етнограф, фолклорист и общественик Атанас Илиев прави ценен дар — вестниците “Марица”, “Южна България”, “Народен глас”, “Независимост”, “Съединение”, “Ред”, “Земледелец”, “Работник”, “Знаме”, “Съдебен вестник”, “Търновска конституция”, “Български глас”, “Зорница” (6, с. 43).

Десет години по-късно, през 1929 г., постъпват две значителни дарения от Никола Милев и Марко Балабанов.

Личната библиотека на Никола Милев — историк и общественик, автор на многобройни публикации по българска история и история на балканските страни, е подарен от комитета, поел грижа за неговото научно наследство, но при условие, че книгите ще се пазят в отделен шкаф и ще се ползват само в академичната библиотека (8). Всички издания носят специален елипсовиден печат с надпис “Библиотека Никола Милев”. Колекцията съдържа 604 заглавия в 832 т., сред които издания от XVI, XVII и XVIII в. Като например “**FOLIETA Uberti. De causis magnitudinis imperii turcici et virtutis ad felicitatis turcarum in belis perpetuae**” (1594); „**TURCICI Imperii status**” (1634). Най-значителен дял представлява литературата в областта на историческите науки. Това са издания, посветени на историята на България и балканските държави и народи, на Отоманската империя, на руско-турските войни: HOUSSATE, A. *Memoires historiques, politiques, critiques* (1724); **GESCHICHTE des osmanischen Reiches von seiner Entstehung bis auf die neusten Zeiten** (Wien, 1811) — двутомно издание с черно-бели илюстрации, свързани с текста; **HAMMER, J. Geschichte des osmanischen Reiches** (Wien, 1828); **DEMMLER, A. Campagnes des russes dans la Turquie d'Europe en 1828 et 1829** (Paris, 1854) — описание на военните действия и в специална вложка две карти на Балканския полуостров и на Добруджа. На заглавната страница е изобразен стилизиран герб с оръжия и бойни тръби; LAVELEE, Th. *Histoire de la Turquie* (1859) и т. н. Голям е броят и на изданията - творби на антични автори, на български и чуждестранни поети и писатели: Омир, Фр. Шилер, В. Гьоте, Ф. Рабле, А. С. Пушкин, И. С. Тургенев, Ив. Вазов, Л. Каравелов и мн. др.

Колекцията на редовния член на БАН Марко Балабанов — юрист, общественик и книжовник, политически и държавен деец, председател на XI Обикновено народно събрание, е предадена от наследниците му (9). Тя наброява 903 тома, между които много издания на български старопечатни книги. Те носят печат с неговото име - “Библиотека Марко Д. Балабанов”. С тях се поставя началото на сбирката на възрожденската книжнина в Централната библиотека. Голяма част от книгите са на гръцки език, богато илюстрирани издания на гръцките класици, а също и съчинения на френски език, библиографски уникали, редки издания, чудесни образци на книгопечатането — TURNEFORT, P. *Relation d'un voyage du Levant, fait par ordre du roi, 1717* с оригинален екслибрис и цветна шампа; BEAUFORT, L. *La republique romaine on plan general de l'ancien gouvernement de Roma* (Haue, 1766) със стилизирано прекрасно цветно оформление на заглавната страница, цветно оформление на вътрешните корици и черно бели илюстрации и карти, чрез които представя стария град Рим. Всяка отделна част започва и завършва с винетки, които не

се повтарят нито веднъж. Или литографското издание LURO, M. Cours d'administration annamite, 1874. Текстът е придружен от китайски йероглифи и богато украсен с винетки. Оригинални цветни винетки украсяват съчинението по гръцка философия **ΕΠΙΣΤΗΤΗ Enchiridiumuna cum Cebetis Thebani tabula graeca et latina (Delphis, 1723)**. Книгата е с паралелен текст на гръцки и латински език, с черно-бели илюстрации; съдържа юридически и религиозни текстове, вкл. и кодекс на лекаря. Преобладават книги с историческа тематика — история на Древна Гърция, Римската империя, Византия, Европа, Турция, Китай, арабските държави. На една от книгите — **Zeller, M. Jules. Entretiens sur l'histoire de moyen age (Paris, 1865)**, на гърба на корицата откриваме посвещение от автора за дарение, датирано от 11 август 1868 г. Широко е застъпена и литературата с религиозна тематика — история на християнската църква, Светото писание, библия, богословие, нехристиянски религии, борба на религиите.

През последното десетилетие преди Втората световна война академичният библиотечен фонд се обогатява с повече от 14 подарени лични колекции. През 1930 г. редовният член на БАН Андрей Протич — изкуствовед, литературен критик, публицист и белетрист подарява старопечатни книги. Медицинска литература предоставя безвъзмездно д-р Стоян Марков, лекар на Българската опълченска дружина, а след Освобождението главен лекар на българската войска.

Също през 1930 г. внукът на Феликс Каниц (унгарски археолог, етнограф, пътешественик), Жак Каниц, подарява на БАН библиотеката му. За своите заслуги през 1884 г. е избран за почетен чуждестранен член на БКД. Неговите географски карти са били толкова точни, че са били използвани от руските военновременници през Руско-турската война 1877-1878 г. През 1878 г. император Александър II награждава Феликс Каниц с орден “Св. Светослав”.

Библиотеката на Феликс Каниц наброява 836 тома литература, изключително разнообразна както по вид, така и по съдържание, език и хронологични граници на публикуване (11). Всички издания носят печат с надпис “Библиотека “Феликс Каниц”.

Сред неговите книги, предимно на немски език, откриваме описания на пътувания из Европейска Турция, карти, албуми, отпечатащи от статии на Ами Буе, на Константин Иречек и др. автори в списания, научни сборници и дори вестници. Най-ранните издания са: **RADICS, P. Krains Chronist Freiherr von Valvasor. Das Abbild eines Patrioten. S. I. (1693)**; **JOVANOVIĆ-Batur Dr. Organisation und Verhältnisse des Guesendheitswesens im Konigreich Serbien (Budapest, 1768)**; **CAMPE, J. H. Theophron oder der erfahrene Rathgeber fur die unerfahrene Jugend (Wien, 1787)**. В тематично отношение широко са застъпени книгите по география, военна история и военно изкуство: **MANNSRT, K. Geographie der Gricchen und Romer. Landshut (1812)**; **Die FRANZOSISCHE REVOLUTION. Von 1789 bis 1836 (Berlin, 1836)**. Особен интерес представляват записите на немски език на гърба на заглавната страница, направени вероятно от самия Феликс Каниц; отбелязани са години и текст към тях.

Ето и някои други не по-малко ценни заглавия: **HERDER, S. A. Bergmanische Reise in Serbien in Auftrag der Furslich-Serbischen Regierung ausgefuhr im Jahre 1835 (1846)**; **PLINIUS dem Jungsten. Die kleinen Leiden des Ehestandes (1848)**; **МИШКОВИЧ, Йован. Косовска битка 15 юни 1389 године (Београд, 1890)**. Книгата е луксозно издание с пурпурна корица и златист надпис с растителни орнаменти. Ценни са и изданията, третиращи събития, свързани с нашето Освобождение: **TROTHA, Th. Der Kampf in Plewna (Berlin, 1878)**; **HUHN, A. Der Kampf der Bulgare um ihre Nationaleinheit (Leipzig, 1886)**; **ДРАГАШЕВИЧ, М. Полоострово Илирскогo /Балканско/ са гледишта воено (1878)**; **Der RUSSISCH-TURKISCHE Krieg und der Kriegsschauplatz in politischer, ortlicher und militarischer Beziehung (Wien, 1854)**. Вниманието ни привлича наличието на два печата — единият е на БАН, а другият вероятно е на личната библиотека на Феликс Каниц.

Многобройни са заглавията художествена литература, както от български, така и от западноевропейски автори, някои от които са шедьоври на полиграфическото изкуство: **Balzac, O. Die kleinden Leiden des Ghestandes (Leipzig, 1848)**. Книгата е с изключително оформление — твърда черна корица със златисти релефни изображения.

През 1934 г. д-р Никола Сакаров — икономист, общественик и народен представител, управител на Българската земеделска банка подарява около 4000 тома книги и списания по

икономика, политика, философия. Той оставя завещание след неговата смърт да бъдат предадени на академичната библиотека още 2500 тома.

През 1936 г. съпругата на дописния член Петър Абрашев подарява част от библиотеката на покойния си съпруг — 33 съчинения в 150 тома, книги на френски и руски език по гражданско право и съдопроизводство, административно право, финанси, сборници от закони, издадени през 1878-1912 г.

Ценна придобивка през 1936 г. е личната библиотека на проф. Васил Златарски. Тя съдържа 4250 съчинения и 20 карти. Комисията, която преглежда и оценява, установява, че около 1500 съчинения са особено ценни, понеже са голяма рядкост и са единствени екземпляри в страната.

Последната постъпила лична библиотека до 1940 г. е тази на Станимир Станимиров — педагог и книжовник, директор на Априловската гимназия, ректор на Духовната семинария в Цариград. Тя съдържа издания по педагогика, художествена литература, историческа литература и особено по история на религията, на християнската църква, богослужебни книги.

Неголямата (720 т.), но със значима историческа стойност лична колекция на Васил Д. Стоянов — книжовник и общественик, действителен член-основател на Българското книжовно дружество и на неговата библиотека, постъпва като дарение през 1965 г. (12). Тя съдържа много ценни съчинения, 82 от които отнасяме към съкровищницата на българската възрожденска книжнина. Наред с българските възрожденски книги, вестници и списания тя включва и издания с автографи и посвещения от Петър Берон, Тодор Влайков, Иван Богоров, Найдено Геров, от руския литературен критик Платон Кулаковский, от чешкия учен J. E. Vogel, от сръбския белетрист М. Б. Миличевич, от руския историк и славист Т. Д. Флоринский. Значителен е броят на езиковите речници, съчиненията на Платон, Цицерон, жития на светци, евангелия, библии и т. н.

През последните двадесет години сред подарените библиотеки са тези на писателя Стоян Михайловски, на проф. Николай Дилевски със книги от XVII до XX в., на проф. Тома Ст. Томов, на писателя Вичо Иванов, на военния историк Ярослав Йоцов, на акад. Ангел Балеvски, на акад. Благовест Сендов, на чл.-кор. Атанас Стойков и др.

Лични колекции се съхраняват и във фондовете на специалните библиотеки. Сред многобройните обособени сбирки може да споменем тези на акад. Богдан Филев, акад. Георги Наджаков, акад. Даки Йорданов, акад. Дончо Костов, акад. Стефан Ангелов, акад. Методи Попов, акад. Любомир Кръстанов, акад. Иван Костов, проф. Петър Мутафчиев, на чл.-кор полковник Петър Дървингов (1080 тома книги, от които 82 тома на арабски език), на акад. Тодор Павлов, проф. Добри Христов, на оперния певец Стефан Македонски, на поета, преводача и драматурга, редовния член на БАН Николай Лилиев, на акад. Стефан Младенов (2148 тома книги и 298 тома периодични издания), на акад. Гаврил Кацаров (2265 тома книги, списания и отпечатъци по стара история и археология) и мн. други. Колекцията на Николай Лилиев съдържа 2848 тома — произведения на български и чуждестранни писатели и поети в превод и оригинал, книги по литературознание, литературна критика, драматургия (13). Личната библиотека на поета и преводача Асен Разцветников, с обем от 934 тома, е подарена през 1967 г. от неговите близки.

През март 2003 г. към академичния библиотечен фонд се присъедини и личната колекция на акад. Георги Джагаров, поет и драматург, обществен и държавен деец. Колекцията съдържа над 400 тома книги на български, руски, македонски, полски, чешки и на други чужди езици. Особено ценни са 221 заглавия книги с автографи, посвещения и пожелания към Г. Джагаров, написани от български и чуждестранни автори, преводачи, издатели в периода 1953-1995 г.

Една от последните лични колекции, постъпили в Централната библиотека през 2005 г., е тази на чл.-кор. Атанас Стойков — виден български изкуствовед със значителен принос в областта на историята и теорията на изобразителното изкуство и проблемите на естетиката. Колекцията е предадена от неговата дъщеря — доц. д-р Добринка Стойкова. Изданията наброяват 363 т. уникални албума, монографии с цветни или черно-бели илюстрации, репродукции, графики, периодични сборници, каталози от изложби на руски, английски и испански език.

Личните библиотеки са принос в националния фонд със своето съдържание, историческа значимост за развитието на науката. За съхранението и използването на книжовното богатство Централната библиотека на БАН прилага нови технологии, ориентирани към условията на информационното общество.

Те са свързани с изменения във формите на записване и съхранение на информацията, а също така и със значително разширяване на начините за достъп до нея. Необходимо е ново, по-модерно схващане за институцията БИБЛИОТЕКА, което да отчита промените и да е адекватно на динамиката на съвременните процеси — информационни масиви, бази данни, дигитални колекции достъпни в Интернет.

Основните насоки на Централната библиотека на БАН в това направление са:

— *създаване и участие* в национални и международни информационни мрежи и системи, договори и проекти за координация и кооперация при изграждане на академичния фонд и неговото опазване, бази данни за информационно осигуряване на научните и приложни изследвания и разработки;

- *осъществяване* на научноизследователска, научно-приложна, издателска и внедрителска дейност;

- *предоставяне* на информация за науката в България на национални и международни институции, компютърни мрежи и системи; и много други (16).

Във връзка с **опазването на фондовете** съществуват многобройни проблеми, които са свързани главно с недостатъчната площ на съществуващите хранилища и **най-вече** с недобрите условия за съхранение. Един от най-ефективните и безспорно икономически най-изгоден способ за опазване е дигитализацията и съответно ограничаване на достъпа до оригиналните издания до „по-добри” времена, когато би била възможна тяхната съпоструваща химико-биологична реставрация.

Централната библиотека насочва своята дейност към разработване и участие в международни проекти за дигитализация на уникалните издания с Британската библиотека, с Библиотеката на Руската академия на науките, с други европейски библиотеки, за опазване на фондовете и осигуряване на неограничен достъп на потребителите. Централната библиотека на БАН и в бъдеще ще продължава да събира, грижливо да съхранява своето книжовно богатство — значима част от културната история на България.

ЛИТЕРАТУРА

1. Периодическо списание на Българското книжовно дружество, 1870, № 2, с. 147.
2. Научен архив на БАН, Ф. 1, оп. 1, а. е. 153
3. Научен архив на БАН, Ф. 1, оп. 1, а. е. 31
4. Научен архив на БАН, Ф. 1, оп. 1, а. е. 33
5. Миятев, Петър и Георги Димов. Документи за историята на Българското книжовно дружество в Браила : Т. I. — София, 1958, 576 с.
6. Аргирова-Герасимова, Мария и Радка Пейчева. Страници от историята на Библиотеката на Българската академия на науките 1869-1944. —София, 2000, 78 с.
7. Аргирова-Герасимова, Мария. Библиотеката на Българската академия на науките - хранителница на знанието. // История на библиотеките в България от Средновековието до средата на 40-те години на XX век. - София, 2003, с. 121-126.
8. Аргирова-Герасимова, Мария и Радка Пейчева. Библиотеката на Никола Милев. // Библиотека, 1999, № 1, с. 32-35.
9. Аргирова-Герасимова, Мария. Библиотеката на Марко Балабанов. // Библиотека, 2002, № 2/3, с. 46-50.
10. Летопис на Българската академия на науките : Т. 13, 1929-30, с. 10.

11. Аргирова-Герасимова, Мария. Личната библиотека на Феликс Каниц. // Библиотеки, четене, комуникации. Съдбата на българската книга. Национална научна конференция, 25-26 ноември, Велико Търново. В. Търново, 2005, с. 277-285.
12. Кюлюмова-Бояджиева, Елена. Личната библиотека на Васил Д. Стоянов притежание на Централната библиотека на БАН. // Известия на Централната библиотека на БАН : Т. 5, 1969, с. 164-170.
13. Томова-Манова, Иванка. Библиотеката на Николай Лилиев. // Литературна мисъл, 1985, № 7, с. 127-133.
14. Томова-Манова, Иванка. Библиотеката на Асен Разцветников. // Литературна мисъл, 1988, № 5, с. 132-147.
15. Аргирова-Герасимова, Мария. Нова колекция във фондовете на Централната библиотека на Българската академия на науките. // Информационен бюлетин на БАН, 2005, № 8, с. 11
16. Кръстев, Динчо. Централната библиотека на БАН — настояще и бъдеще. // Списание на Българската Академия на науките, 2006, №5, с.42-48.